

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

IZVEŠTAJ O OCENI DOKTORSKE DISERTACIJE

I PODACI O KOMISIJI

1. Datum i organ koji je imenovao komisiju:

Na osnovu člana 127 Statuta Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu i člana 128 Zakona o visokom obrazovanju, Nastavno-naučno veće na sednici održanoj 27. aprila 2016. godine, donelo je odluku da se obrazuje komisija za odbranu doktorskog rada.

2. Sastav komisije sa naznakom imena i prezimena svakog člana, zvanja, naziva uže naučne oblasti za koju je izabran u zvanje, datuma izbora u zvanje i naziv fakulteta, ustanove u kojoj je član komisije zaposlen:

prof. dr Julijana Vučo, redovna profesorka, Italijanski jezik, 14. jul 2010. Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, mentorka,

prof. dr Jelena Filipović, redovna profesorka, Španski jezik, 30. decembar 2010, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, članica

prof. dr Ana Vujović, redovna profesorka, Francuski jezik i književnost, 18. jun. 2014, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, članica

II PODACI O KANDIDATU

1. Ime, ime jednog od roditelja i prezime kandidata:

Jelena, Dušan, Višacki

2. Datum i mesto rođenja (opština, grad, država):

20.06.1979. Beograd (Friburg, Švajcarska)

3. Datum odbrane, mesto i naziv master rada:

24. juna 2011. godine odbranila je magistarski rad čija je tema bila *Poređenje francuskih i srpskih idiomatskih izraza u jeziku ekonomije i prava* i time stekla akademski naziv Magistra filoloških nauka

4. Naučna oblast iz koje je stečeno akademsko zvanje magistra nauka:

Nauka o jeziku

5. Akademsko zvanje:

Magistar filoloških nauka

III NASLOV DOKTORSKE DISERTACIJE:

“KURIKULARNI OKVIR ZA NASTAVU STRANIH JEZIKA U PREDŠKOLSKOM UZRASTU U SRBIJI“

IV PREGLED DOKTORSKE DISERTACIJE:

Doktorski rad kandidatkinje Jelene Višacki “KURIKULARNI OKVIR ZA NASTAVU STRANIH JEZIKA U PREDŠKOLSKOM UZRASTU U SRBIJI“ ima 289 strane. Rad je organizovan u dva dela i osam poglavlja, sadrži priloge i obimnu literaturu od preko 260 bibliografskih jedinica.

U prvom delu rada kandidatkinja je definisala okvire teme i terminološke definicije na koje se oslanja. Drugo poglavlje posvećeno je teorijskim osnovama učenja i nastave stranog jezika u predškolskom uzrastu. Sagledani su najpre međusobni uticaj maternjeg i stranog jezika, budući da u ranom uzrastu ni proces usvajanja prvog jezika još uvek nije okončan. Navedena su i

pojedina gledišta u vezi sa hipotezom kritičnog perioda, istaknute su prednosti ranog učenja stranog jezika, uz osvrtanje na izazove koje ono neminovno nosi, opisane su osnovne razvojne karakteristike dece tog uzrasta, sa posebnim naglaskom na problem motivacije. U narednim odeljcima istaknuti su važni aspekti u vezi sa odlikama, obrazovanjem i stručnošću nastavnika stranog jezika u ranom uzrastu, kao i stavovi i uloga koju roditelji imaju na ovom polju. Pregled jezičkih elemenata koji se mogu ili ne mogu obrađivati u nastavi sa decom realizovani su osvrtom na pitanja razvoja receptivne i ekspresivne sposobnosti, otkrivanja značenja, učenja leksike, pristupa gramatici, obrade diskursa, odnosa prema greškama i upotrebe maternjeg jezika u nastavi. Poslednji odeljak posvećen je aspektima koji su važni za organizaciju i pristup nastavi stranog jezika u predškolskom uzrastu, a to su tematsko povezivanje aktivnosti i primena tehnika kao što su igra, pevanje, ples, kreativni rad, gluma i slično, značaj upotrebe različitih didaktičkih sredstava, kao i postupak obnavljanja i pojam rutine.

U trećem poglavlju kandidatkinja Višacki je posvetila pažnju pojmu kurikuluma, pri čemu ga je razgraničila od programa koji se kao termin nalazi u zvaničnoj upotrebi. Prikazani su i pojedini pristupi teoriji i praksi kurikuluma. Naredni odeljci usmereni su na kurikulum predškolskog vaspitno-obrazovnog rada, sa osvrtom na razvojni put predškolskog obrazovanja kroz vekove i tragove koje su pojedini istraživači ostavili u nasleđe. Sledi opis aktuelnog sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji, kao i osnovni aspekti koji se moraju naći u svakom kurikulumu, tj. ciljevi, sadržaji, metodologija (pristupi, metodi i tehnike), i na kraju postupci evaluacije i samoevaluacije iz ugla nastave stranog jezika u ranom uzrastu.

Četvrto poglavlje posvećeno je položaju koji nastava stranih jezika u ranom uzrastu zauzima u jezičkim obrazovnim politikama Evrope, a zatim i Srbije. Ovim prikazom ukazano je na značaj uvođenja nastave stranog jezika u predškolski obrazovni program, jednu od najvažnijih tendencija evropske politike. Kako bi se stekla jasnija slika o značaju koji se u Evropi pridaje stranim jezicima i jezičkoj politici uopšte, dat je kratak pregled faktora koji oblikuju pravac u kome se kreće jezička politika, kao i opis institucija koje se bave ovim pitanjima. Istaknuti su stavovi i načela na kojima se zasniva evropska jezička politika, a rano učenje jezika, kao jedno od njih, sagledano je kroz dokumente, publikacije i projekte koji su mu posvećeni. Kako bi se sagledalo konkretno stanje po ovom pitanju u pojedinim evropskim zemljama, prikazan je sadašnji položaj nastave stranih jezika u Francuskoj i Hrvatskoj, u uzrastu koji se poklapa sa nivoom pripremnog predškolskog obrazovanja u Srbiji. Francuska je izabrana kao primer dobre

prakse zbog statusa veoma razvijene zemlje sa davno započetim postupkom unapređivanja jezičke politike. S druge strane, sagledan je i slučaj Hrvatske, kao zemlje koja je Srbiji bliža. Na kraju ovog poglavlja analiziran je položaj stranog jezika u predškolskom uzrastu u Srbiji sa svim odgovarajućim zakonskim regulativama, sadašnjeg stanja u praksi, uz kritiku ne samo te trenutne situacije, već i utvrđenih strategija razvoja jezičke politike.

Drugi deo rada usmeren je na sprovedeno istraživanje empirijsko-teorijskog karaktera koje je obuhvatilo 14 vrtića sa različitih opština grada Beograda, u kojima se održava nastava stranog jezika. Istraživanje je sprovedeno tokom jeseni i zime 2015. godine i usmereno je isključivo na decu koja prate pripremni predškolski program. Uključeni vrtići nisu ujednačeni po broju jezika koje imaju u ponudi, usled čega istraživanje, iako sprovedeno u 14 ustanova, zapravo obuhvata dvadeset pojedinačnih grupa. Od tehnika za prikupljanje podataka primenjene su analiza sadržaja, anketiranje, skaliranje, intervjuisanje i opservacija.

Za analizu dobijenih rezultata korišćena je kvalitativna, kvantitativna i komparativna metoda. Teorijskom analizom rezultati su upoređivani sa činjenicama iznetim u prvom delu rada. Podaci dobijeni analizom sadržaja programa, korišćenih u nastavi stranog jezika u predškolskim ustanovama, poslužiće za proveru pretpostavljene neujednačenosti na tom planu. Ovi podaci ukazuju na poreklo propisanih programa i daju uvid u njihove strukture i sadržaje. Sa tim rezultatima dobiće se odgovor na pitanje postojanja jedinstvenog programa ili kurikuluma za nastavu stranog jezika u predškolskom uzrastu.

Rezultati prikupljeni anketnim upitnikom od nastavnika, pružili su informacije o njihovoj stručnosti i obrazovanju, iskustvu i načinu rada. Pojedina pitanja u upitniku odnosila su se na upotrebu maternjeg jezika u nastavi, na ispravljanje izgovora učenika, na tehnike održavanja pažnje dece, a zatim i na stepen posvećenosti najvažnijim aspektima za razvoj komunikativne sposobnosti, kao i na stepen primene tehnika i aktivnosti primerenih za rad sa decom. Za poslednja dva segmenta korišćena je deskriptivna skala kako bi se odredio odgovarajući stepen. Ostala pitanja ticala su se mere u kojoj se nastavnici pridržavaju programa, evaluacije i samevaluacije i saradnje sa roditeljima.

Intervjuisanjem nastavnika dobijeni su podaci kojima su razjašnjena pitanja vezana za značaj praćenja posebnog programa ili kurikuluma za strani jezik. Provereni su stavovi nastavnika o korišćenju programa i o njihovoj svrsishodnosti. Traženo je da navedu pozitivne i negativne strane programa, ukoliko ga imaju, odnosno, rada bez programa u odgovarajućim

slučajevima. Intervjuom su zabeleženi i stavovi nastavnika u vezi sa interkulturalnim aspektom, što je važan podatak za utvrđivanje usklađenosti nastave sa savremenim načelima plurilingvizma i multikulturalnosti evropske obrazovne politike. Opservacijom nastave zabeleženi su podaci o svim važnim aspektima rada sa decom ranog uzrasta, kako na jezičkom, tako i na metodološkom planu. Svi odgovori nastavnika, koji su prikupljeni prethodno navedenim instrumentima, upoređeni su, kako bi se dobila jasna i objektivna slika o kvalitetu i adekvatnosti nastave.

Završni deo rada sadrži diskusiju o rezultatima analize, a zatim predlog kurikuluma za strani jezik u okviru pripremnog predškolskog programa. Ovaj kurikularni okvir formulisan je na osnovu smernica dobijenih komparacijom zabeleženih opservacija i ekvivalentnih teorijskih načela. Na samom kraju rada, u zaključku, na osnovu analize svega iznetog, utvrđeno je da li su ispunjeni postavljeni ciljevi istraživanja.

V VREDNOVANJE POJEDINIH DELOVA DOKTORSKE DISERTACIJE:

Predmet istraživanja ovog rada je sticanje uvida u položaj koji nastava stranih jezika u predškolskom uzrastu zauzima u Srbiji, uz proveru njene ujednačenosti na kurikularnom planu, kritičku analizu jezičkih i metodoloških aspekata, kao i predlog kurikularnog okvira za njeno unapređivanje. Značaj i doprinos ranog učenja stranog jezika neosporni su ne samo za decu kao pojedince, već i za celokupno društvo. Evropska jezička politika ne samo da je prepoznala ove prednosti, već u pomeranju početka nastave stranog jezika na što raniji uzrast vidi ključ za ostvarivanje cilja kome teži. Njen cilj, naime, podrazumeva da svaki građanin Evropske unije nauči još dva strana jezika pored maternjeg i time doprinese uspostavljanju harmoničnog života u multilingvalnoj i multikulturalnoj zajednici kakva je Evropa.

U pripremnom predškolskom programu deca usvajaju osnove za dalje obrazovanje, te je preporuka da tada započne priprema za strane jezike, koja će biti ujednačena i koja će svakom detetu omogućiti ravnopravan položaj pri polasku u školu. U okviru zakonske regulative u Srbiji pitanje stranog jezika u predškolskom uzrastu je nedefinisano.

Namera autorke je bila da stekne pravi uvid u položaj nastave stranih jezika za predškolski uzrast u Srbiji. Kako bi to postigla, a zatim i unapredila ovu oblast i podstakla šire prepoznavanje značaja ove nastave za razvoj društva, sprovela je istraživanje u vezi sa nastavom stranih jezika u predškolskim ustanovama, s namerom da na osnovu dobijenih rezultata formuliše predlog kurikuluma za strani jezik u predškolskom uzrastu.

U ovom izveštaju posebno ističemo rezultate drugog, empirijskog dela rada.

U prvom delu rada iznete su teorijske postavke u vezi sa različitim aspektima učenja stranog jezika u ranom, predškolskom uzrastu. Drugo poglavlje usmereno je na specifičnost predškolskog doba i načine na koje ono uslovljava proces usvajanja stranog jezika. Kandidatkinja Višacki sa uspehom konstatuje sve prednosti i probleme vezane za rano učenje stranih jezika: oslanjanje na maternji jezik, koji u tom periodu još uvek nije u potpunosti usvojen, te ostvaruje pozitivnu korelaciju koja podrazumeva da napredak u razvijanju prvog jezika utiče na razvoj stranog i obratno, mogućnost usvajanja pravilnog izgovora, što je jedini aspekt za koji je dokazano da se mnogo teže postiže ako se učenje započne posle tzv. kritičnog perioda (Ellis, 1985:106; Johnstone, 2002:20). Ostale istaknute prednosti ogledaju se u pozitivnom uticaju koji učenje stranog jezika u ranom dobu ima na kognitivni razvoj dece i na usvajanje svakog sledećeg jezika, ali i u ostvarenom dodatnom vremenu koje rani početak pruža za razvijanje novih jezičkih ili drugih veština. Još uvek nedovršeni razvoj ličnosti deteta predškolskog uzrasta smatra se idealnom podlogom za uvođenje interkulturnog obrazovanja koje danas čini sastavni deo nastave stranog jezika (Green, 1995:144). Naime, na taj način može se uticati na formiranje budućih pozitivnih stavova dece prema jezičkoj i kulturnoj različitosti, koja je oduvek postojala, ali koju su savremena sredstva komunikacije i razni drugi faktori učinili neposrednim okruženjem svakog čoveka. Još jedan aspekt koji se smatra prednošću ranog uzrasta u učenju jezika jeste mogućnost dece da ga spontano usvajaju, kroz igru i druge njima zabavne aktivnosti (Porcher & Groux, 1998:85), zapravo, na sličan način na koji su savladali i maternji jezik.

U drugom poglavlju kandidatkinja Višacki opisuje i pojedine razvojne karakteristike deteta predškolskog uzrasta koje se moraju uzeti u obzir pri planiranju i realizaciji bilo koje vrste vaspitno-obrazovnog rada, pa i učenja stranog jezika. Naime, aspekti kao što su motivisanost, kreativnost, radoznalost, subjektivnost i vezanost za pojavno, odnosno, za ono što se opaža, u velikoj meri definišu pristup i metode kojima će se postići uspeh u učenju jezika (Elkind, 2015:3). Važan uticaj na ovu dimenziju ima i pitanje motivacije kod dece, jer se u tom periodu motivacija mora stimulirati zanimljivim aktivnostima i povezivati sa pozitivnom emocionalnom reakcijom (Šefer, 2005:24). Kada se tome dodaju interesovanja, potrebe, sposobnosti i brojni potencijali svakog deteta – neophodni faktori u organizaciji nastave – lako se može zaključiti zašto je rad sa malom decom na usvajanju stranog jezika, s jedne strane sadržajno jednostavan, a

sa druge metodološki izazovan. U nastavku su, iz tog razloga, istaknute glavne odlike i stručne sposobnosti koje se očekuju od nastavnika stranog jezika u ranom uzrastu. Nastavnik je dužan da osmisli i realizuje aktivnosti koje će za decu biti smislene i zanimljive, a za nastavnika imati jasno definisan jezički cilj (Cameron, 2001:xii). Nastavnik mora biti kvalifikovan kako na jezičkom, tako i na pedagoško-metodološkom planu. Pokazalo se da upravo ta paralelna stručnost predstavlja najveći izazov na obrazovnom planu i to ne samo u Srbiji, već i šire. Evropska jezička politika aktivno se bavi ovim problemom.

Aspekti nastave stranog jezika prikazani su najpre iz ugla jezika, a zatim na metodološkom planu. Izdvojeni su vidovi kao što su razvoj receptivne i ekspresivne sposobnosti, gde ovaj prvi predstavlja najvažniji element u razvoju komunikativne veštine na stranom jeziku u ranom uzrastu (Patéli, 2007:99; Porcher & Groux, 1998:56). Nastava se u tom dobu zasniva isključivo na govornom jeziku i podrazumeva, pre svega, pružanje mogućnosti deci da otkriju značenje onoga što slušaju, uz postepeno i spontano unapređivanje znanja i veština koje će im kasnije omogućiti da se i sami izraze. Razvoj komunikativne sposobnosti kod dece, kako naglašava Kameron (Cameron, 2001:60), treba podsticati stvaranjem pozitivnog odnosa prema učenju i upotrebi stranog jezika. Osim toga, po njenom mišljenju, važno je koristiti strani jezik u što većoj meri kako bi se postigla maksimalna izloženost dece govornom diskursu. Podrazumeva se da deca treba da razumeju značenje onoga što im se govori, te se kao pomoć u otkrivanju tog značenja preporučuje upotreba različitih tehnika, od pratećih ilustracija do glume, pri čemu treba izbegavati prevođenje (Mikeš, 2008:13). Učenje leksike, kao osnova nastave stranog jezika, predstavlja posebno važan segment u radu sa decom, jer za njih reči čine važne i prepoznatljive jedinice, kako u maternjem tako i u stranom jeziku (Cameron, 2001:7).

Kandidatkinja Višacki je nastavu jezika u ranom predškolskom uzrastu sagledala i sa aspekta organizacije preporučujući da se uzmu u obzir razvojne karakteristike dece predškolskog uzrasta, njihove sposobnosti, potrebe i interesovanja. Predlaže tematski organizovanu nastavu kao jednu od najadekvatnijih pristupa, jer podrazumeva niz aktivnosti koje povezuje zajednička tema, odnosno, zajednički sadržaj. Takva organizacija odgovara dečijem prirodnom načinu učenja, jer učenje tada proističe iz rada na aktivnostima i raznovrsnim zadacima (Kang Shin, 2006:4).

Tehnike koje navodi u tezi kao odgovarajuće za rad sa decom su prvenstveno igra i razne vrste ludičkih aktivnosti (Bruner, 1983:60; Château, 1954; Elkind, 2008:1; Erikson, 1950:209;

Komenski, 2000:39; Locke, 2007:56; Piaget, 1978:93; Rousseau, 1866:148; Vygotsky, 1978:92). U odgovarajuće tehnike spadaju i pevanje i recitovanje, jer se pesme lako pamte. Deca su brzo u stanju da ih ponove iako često ne razumeju njihovo značenje, ali ih nose melodija i ritam (Kostić, 1995:53). Kreativne aktivnosti su od izuzetnog značaja u ranom uzrastu, jer povezuju rad ruku i intelekta (Montesori, 2013:204), a ujedno mogu biti spoj između pojedine apstraktne ideje i njene konkretne predstave. Ples, gluma i slušanje priča ili bajki takođe se ističu kao aktivnosti u kojima deca uživaju i koje se mogu primeniti u nastavi jezika.

Unapređenju nastave stranog jezika doprinose i didaktička sredstva koja mogu biti različitih formata (audio, video, papir itd). Mikeš (2008:27) naglašava značaj korišćenja stvarnih, trodimenzionalnih predmeta u radu sa decom – posebno lutke, zbog moguće uloge “sagovornika” – jer pored čula vida i sluha uključuju i dodir, a multisenzorni oblik rada pokazao se veoma efikasnim u nastavi jezika u ranom uzrastu. Posebno korisnim smatraju se i udžbenički kompleti koji, pored priručnika i udžbenika za nastavnika, najčešće uključuju i radnu svesku. Pokazalo se, što je jedan od značajnih rezultata istraživanja Jelene Višacki, da deca koja prate pripremni predškolski program posebno uživaju u njihovom korišćenju zbog asocijacije na školsku nastavu i osećaja „odraslosti“. Poslednji važan aspekt koji je prikazan u ovom poglavlju jeste koncept rutine i to, pre svega, u organizaciji nastave (Ostrosky et al., 2003:4). Takva struktura u radu omogućava dobijanje jednog konteksta koji je deci poznat i opušten, te u kome sa lakoćom obnavljaju naučeno i uče novo.

Kandidatkinja se bavila i pitanjem kurikuluma za strani jezik u ranom uzrastu. Pošto je prihvaćeno tumačenje po kome je kurikulum širi pojam, koji mora da uključuje ciljeve obrazovanja, sadržaj programa, metode podučavanja i postupke evaluacije (Ivić, u Aleksendrić, 2009:333), prikazani su različiti pristupi ovom pojmu.

Činjenica da se strani jezik javlja kao dodatni program u postojećem predškolskom kurikulumu nametnula je potrebu da kandidatkinja Višacki sagleda sadašnji sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji. Smatra da bi uključivanje stranog jezika kao sastavnog dela obaveznog pripremnog programa zapravo unapredilo postojeći sistem, s obzirom na to da je reč o trendu koji se sprovodi na evropskom nivou. Dat je kratak istorijski prikaz dosadašnjeg razvojnog puta predškolskog vaspitno-obrazovnog rada i njegove institucionalizacije.

Pregledom sadašnjeg sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja konstatovano je da ono danas čini polaznu tačku u okviru obaveznog devetogodišnjeg obrazovanja u Srbiji i da je

izuzetno važno da se programski i organizaciono uspostavi kontinuitet između predškolskog i narednih nivoa obrazovanja. Pripremni predškolski program (PPP), kao neposredna priprema za školu, razlikuje se od školskog programa prvenstveno po tome što se odvija kroz igru i igrovne aktivnosti. Priprema deteta, pored usvajanja određenog predznanja, podrazumeva i potrebu da se ojača njegovo fizičko i mentalno zdravlje koji se smatraju neophodnim za napore kakve donosi škola. PPP je obavezan za svu decu odgovarajućeg uzrasta u godini pred polazak u školu, a organizuje se u trajanju od četiri sata dnevno, najmanje šest meseci.

Na kraju ovog poglavlja navedeni su aspekti koje bi trebalo da obuhvata kurikulum za nastavu stranog jezika u predškolskom uzrastu, a to su ciljevi, sadržaj, pedagoški standardi koji podrazumevaju stručnost nastavnika, opremu i znanje učenika, zatim mogućnosti i stil učenja učenika, organizacija i metodologija rada, sticanje odgovarajućih sposobnosti i metodologija vrednovanja (Vilotijević, 2009:66). S obzirom na uzrast učenika, ovom spisku mogu se dodati i nastavničke kompetencije, kao i interesovanja dece. Kandidatkinja Višacki zaključuje da se najpre moraju definisati ciljevi, kako bi se prema njima, a u skladu sa kognitivnim, socijalnim, afektivnim, kao i fizičkim sposobnostima deteta, mogla odrediti priroda aktivnosti, izbor sadržaja i celokupna organizacija pedagoškog rada.

U narednom, četvrtom poglavlju fokus je na položaju koji nastava stranog jezika u ranom uzrastu zauzima u evropskoj jezičkoj obrazovnoj politici, a posebno i u Srbiji. Jezičku politiku Evrope u velikoj meri oblikuju društvene promene, kao što su dominacija engleskog jezika i njegova uloga kao *lingua franca*, mobilnost stanovništva, a zatim i novi mediji koje prati i virtuelni jezik. U cilju jasnijeg sagledavanja značaja, koji se na evropskom nivou pridaje jezičkoj politici, predstavljene su glavne institucije zadužene za njeno sprovođenje. U radu se pominju pojedini važni koraci koje su ove institucije preduzele u cilju unapređivanja nastave i učenja stranih jezika i glavni stavovi i načela evropske jezičke politike, među kojima je i promovisanje i podsticanje sve ranijeg učenja stranih jezika za koji je dat detaljniji prikaz koraka i mera preduzetih od strane evropskih institucija. U nastavku ovog poglavlja sagledana je pozicija koju strani jezik ima u sistemu predškolskog obrazovanja u dvema zemljama: Francuskoj, kao jednoj od najrazvijenijih zemalja Evropske unije sa davno započetim postupkom unapređivanja jezičke politike i Hrvatskoj, kao zemlji iz okruženja koja je u brojnim aspektima slična Srbiji. Poslednji deo ovog poglavlja usmeren je na nastavu stranog jezika u predškolskom uzrastu u jezičkoj obrazovnoj politici Srbije. Konstatovano je da je u okviru zakonske regulative ovo pitanje u

velikoj meri nedefinisano, jer se u *Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju*, u članu 5 koji propisuje jezik na kome se odvija rad u ustanovama, naglašava da, između ostalog, deo programa ili ceo program – uz odobrenje ministra – može biti na stranom jeziku. Ovo pitanje nije detaljnije razrađeno, niti postoji bilo kakav pravilnik kojim bi bilo regulisano. Nastava stranih jezika zapravo je uvrštena u specijalizovane programe, te se pominje u *Pravilniku o vrstama, načinu ostvarivanja i finansiranja posebnih, specijalizovanih programa i drugih oblika rada i usluga koje ostvaruje predškolska ustanova*. Međutim, trenutno je u toku izmena ovog pravilnika kojom će najverovatnije biti definisano da kursevi stranog jezika više ne spadaju u specijalizovane programe. Razlog za ovo je ukidanje komercijalne dimenzije koju je predškolsko obrazovanje poprimilo „izdavanjem prostora“ školama stranog jezika posle radnog vremena ustanova. Naime, ova situacija posledica je odluke da se u okviru radnog vremena predškolskih ustanova zabrani održavanje programa koji ne obuhvataju svu decu i koji su finansirani od strane roditelja. Ova mera preduzeta je kako bi se izbegli neravnomerni uslovi za decu koja pohađaju redovan program vrtića, a čiji roditelji imaju skromnije finansijske mogućnosti.

Još jedan zakonski nedefinisan aspekt koji je kandidatkinja Višacki prikazala u ovom poglavlju jeste delatnost nastavnika stranog jezika u predškolskom uzrastu. U postojećim dokumentima nema jasnih podataka o zahtevanom nivou znanja stranog jezika potrebnom za rad, niti su propisane bilo kakve kvalifikacije. Ukoliko bi se nastavnik stranog jezika poistovetio sa vaspitačem ili stručnim saradnikom, nakon inicijalnog obrazovanja neophodno bi bilo stručno usavršavanje za rad na stranom jeziku sa decom predškolskog uzrasta koje u ovom momentu, nije dostupno na adekvatan način. Mr Jelena Višacki je na kraju ovog dela rada dala kritičku analizu sadašnjeg stanja i planiranih strategija za razvoj jezičke politike u Srbiji, konstatujući da u ovom trenutku nije prepoznat značaj učenja stranih jezika u predškolskom dobu, niti su u zvaničnim strateškim dokumentima planirane neke posebne izmene na tom planu.

Teorijske činjenice iznete u ovom prvom delu rada, posebno one usmerene na prednosti učenja stranog jezika već u predškolskom uzrastu, kao i one koje ukazuju na značaj ove problematike u evropskoj jezičkoj politici, a zatim i analiza položaja koji nastava i učenje stranih jezika u predškolskom uzrastu zauzimaju u jezičkoj politici Srbije, opravdali su potrebu za sprovođenjem istraživanja u ovoj oblasti.

U drugom delu rada izloženi su ciljevi kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja, postavljene hipoteze i instrumenti koji su korišćeni za prikupljanje neophodnih podataka.

Primenjivane su tabele za analizu sadržaja i opservaciju nastave, korišćen je i anketni upitnik, a pripremljena su i pitanja za intervju. Istraživanje je podrazumevalo analizu sadržaja programa za strani jezik ukoliko program postoji, zatim popunjavanje anketnog upitnika od strane nastavnika stranog jezika, sprovođenje intervjua sa njima i, najzad, primenu tehnike opservacije tokom određenog broja časova u svakoj grupi. Istraživanje je sprovedeno u 14 predškolskih ustanova na teritoriji Beograda, u kojima se održava nastava stranog jezika. Obuhvaćene su grupe koje prate pripremni predškolski program, što se odnosi na decu uzrasta od pet i po do sedam godina. Ukupan broj grupa uključenih u istraživanje je 20, a razlika u odnosu na pomenutih 14 ustanova posledica je činjenice da se u pojedinim vrtićima uči više od jednog stranog jezika ili da su u ponudi različiti nivoi kursa za isti jezik i isti uzrast dece. Analiza podataka koji su dobijeni istraživanjem prikazana je u ovom drugom delu disertacije.

VI SPISAK NAUČNIH I STRUČNIH RADOVA KOJI SU OBJAVLJENI ILI PRIHVAĆENI ZA OBJAVLJIVANJE NA OSNOVU REZULTATA ISTRAŽIVANJA U OKVIRU RADA NA DOKTORSKOJ DISERTACIJI

Višacki, Jelena, „Strani jezik za predškolski uzrast u obrazovnoj politici Evropske unije (primer Francuske)“, prihvaćen za objavljivanje u časopisu Anali Filološkog fakulteta, broj 28, sveska 1.

VII ZAKLJUČCI ODNOSNO REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Prvi cilj istraživanja odnosio se na utvrđivanje neujednačenosti u programima koji se primenjuju za strani jezik u predškolskom uzrastu u Srbiji. Cilj je ostvaren potvrđivanjem prve hipoteze koja je glasila *da u Srbiji ne postoji jedinstveni, propisani kurikulum za nastavu stranog jezika u predškolskom uzrastu.*

Ustanovljeno je ne samo da ne postoji jedinstveni kurikulum za nastavu stranog jezika, već da i 25% ispitanih grupa nema propisan nikakav poseban program za strani jezik. Rad u ovim grupama, ipak, mora biti tematski usklađen sa redovnim programom koji se odvija na maternjem jeziku. U 5% grupa niti se prati poseban program, niti postoji zahtev za tematskim usklađivanjem. Što se tiče grupa koje imaju poseban program za strani jezik, u 20% slučajeva postoji i tematska usklađenost sa redovnim programom, a u ostalih 50% grupa samo se prati program koji je propisan.

Neujednačenost u programima dodatno je utvrđena analizom porekla i strukture korišćenih programa. Naime, 50% propisanih programa za strani jezik sastavljeno je u samim predškolskim ustanovama, na osnovu raznih udžbenika i različite literature, dok drugih 50% čine programi koji se nalaze u okviru udžbenika koji su u upotrebi, a činjenica da ni udžbenici nisu propisani, da se razlikuju u svim ustanovama, još više doprinosi neujednačenosti ovog nivoa nastave.

Na osnovu svega iznetog moglo se zaključiti da od 14 postojećih programa, svaki može biti različit. Daljom analizom uočeno je da se u određenim segmentima ipak preklapaju. Tako je u slučaju 6 programa konstatovana vremenska strukturiranost koja podrazumeva podele po mesecima, dok je u slučaju 4 programa struktura detaljnija, te uključuje godišnji plan, a onda i podele po nedeljama. Isto tako, po pitanju sadržaja zaključeno je da se u svim analiziranim programima mogu naći propisane teme. U 86% slučajeva javlja se i leksički sadržaj, kao i metode i tehnike. U 43% slučajeva propisani su i zadaci, dok se u 36% mogu naći ciljevi i didaktička sredstva. Interkulturni aspekt, kao i strukture rečenica javljaju se u 29% ispitanih programa, oblik rada i dodatne aktivnosti u 14%, a izgovor u 7%.

Drugi cilj istraživanja bio je vezan za utvrđivanje objektivnih faktora koji utiču na uspešnost nastave stranog jezika u predškolskom uzrastu. U radu je konstatovano da, mada ishod nastave u najvećoj meri zavisi od nastavnika i njegove stručnosti, ova odgovornost u određenoj meri pripada i kreatorima programa koji će se pratiti, kao i stručnjacima zaduženim za evaluaciju rada nastavnika. Iz tog razloga, neujednačenost ustanovljena na nivou programa koji se koriste ne može se smatrati pozitivnim faktorom za uspešnost nastave, jer se postavlja pitanje kvaliteta tih programa, a time se ujedno sva odgovornost za ishod nastave prebacuje na nastavnike i njihove sposobnosti. Uvođenjem jedinstvenog, zajedničkog i stručnog kurikulumu, kojim bi se planiranje i organizacija nastave stranog jezika sa decom predškolskog uzrasta usmeravali ka određenim ciljevima, ishod nastave bi u određenoj meri bio izvesniji i ujednačeniji.

Ovaj stav, na kome se zasnivala druga postavljena hipoteza, koja je glasila *da je, bez definisanog sistema u organizaciji nastave, ishod učenja stranog jezika u predškolskom uzrastu u većini slučajeva oslonjen isključivo na individualnu kompetentnost nastavnog kadra* istraživanjem je potvrđen. U okviru istraživanja, nastavnice su izrazile jasan stav po pitanju korisnosti programa: one koje imaju poseban program, kao najčešći odgovor na pitanje pozitivne dimenzije praćenja programa, navele su pomoć koju im on pruža; s druge strane, veliki broj nastavnica koje nemaju poseban program upravo je tu činjenicu istakao kao nedostatak. U radu je, međutim, konstatovano da se u onim grupama gde postoji poseban program za nastavu stranog jezika nastavnice samo u 14% slučajeva striktno pridržavaju tog programa, 50% njih to čini u velikoj meri, dok 36% samo

delimično. Utvrđeno je, takođe, da čak u 93% slučajeva nastavnice imaju manju ili veću slobodu da određene aspekte u programu menjaju po sopstvenom nađenju.

Nepouzdanost inicijalnog segmenta, tj. polaznog elementa – što je u nastavi program ili kurikulum – dodatno povećava značaj segmenta vezanog za evaluaciju i kontrolu rada nastavnika. U ispitanim grupama ovaj segment se takođe pokazao nedovoljno razvijenim. Naime, utvrđeno je da za strani jezik u predškolskom uzrastu nema spoljne kontrole od strane prosvetnih savetnika, a ni same ustanove se ne bave sve evaluacijom rada svojih nastavnika. Kod ispitanih grupa pokazalo se da adekvatna kontrola u okviru same predškolske ustanove postoji samo u 55% slučajeva, u 30% je nema uopšte, a u 15% slučajeva je nedovoljna i površna.

Kad je reč o evaluaciji i samoevaluaciji koju treba da sprovode sami nastavnici, utvrđeno je da 90% ispitanih nastavnica sprovodi evaluaciju, što se smatra pozitivnim podatkom, dok samoevaluaciju vrši 60% njih. Konstatovano je da se i saradnja sa roditeljima, koja takođe može biti od pomoći u kontroli i evaluaciji, ostvaruje u velikoj meri, ali samo mali broj nastavnica u tu svrhu primenjuje tehnike kao što su portfolio ili pisani izveštaji. Ove tehnike mogu poslužiti i za samoevaluaciju rada, jer daju mogućnost sagledavanja rezultata sa vremenskom distancom, tj. omogućavaju poređenje nivoa znanja deteta u istom segmentu u različitim periodima godine.

Usled nepostojanja adekvatne zakonske regulative po pitanju stručnog obrazovanja nastavnika stranog jezika u predškolskom uzrastu, što je konstatovano još u prvom delu rada (v. *Odeljak 4.6.1.*), kao i zbog malog broja programa za stručno usavršavanje namenjenih ovoj ciljnoj grupi, pošlo se od hipoteze *da nastavnici stranog jezika u većini slučajeva nemaju adekvatno obrazovanje za rad sa decom predškolskog uzrasta*. Istraživanjem je ova treća hipoteza potvrđena.

Kao što je u ovom radu više puta napomenuto, nastava stranog jezika sa decom predškolskog uzrasta od nastavnika iziskuje posebne veštine, kako na pedagoško-metodološkom, tako i na jezičkom planu (v. *Poglavlje 2.4.*). U okviru istraživanja utvrđeno je da su sve ispitane nastavnice fakultetski obrazovane, ali da preveliki procenat nema nikakvo ili nedovoljno stručno usavršavanje. Mogućnost stručne obuke je trenutno najproblematičniji aspekt. Naime, inicijalno obrazovanje jezičkog usmerenja ne pruža dovoljnu obuku na pedagoško-metodološkom planu, dok obrazovanje pedagoškog usmerenja nije jezički adekvatno. Zbog odsustva definisane zakonske regulative po tom pitanju, kao i zbog malog broja programa koji pružaju neophodnu vrstu obuke (v. *Odeljak 4.6.2.*), stručnost nastavnog kadra za strani jezik u predškolskom uzrastu

u ovom momentu zavisi od individualne obučenosti, sposobnosti i posvećenosti svakog pojedinačnog nastavnika.

U ispitanim grupama, najveći broj nastavnica je inicijalno obrazovanje steklo na Filološkom fakultetu. Na pitanje da odrede da li im je lakši rad sa decom predškolskog uzrasta ili rad sa starijom decom ili odraslima, preko 70% nastavnica dalo je ovaj drugi odgovor. Čak 81% ovih nastavnica čine one sa završenim filološkim studijama. Iz tog razloga, ako se uzme u obzir značaj pristupa u vaspitno-obrazovnom radu sa decom predškolskog uzrasta, nema sumnje da bi se u najboljoj poziciji za postizanje dobrih rezultata u ovoj oblasti našli diplomirani vaspitači sa adekvatnim jezičkim znanjem. U radu je istaknuto da bi se pokretanjem modula za strane jezike u okviru obrazovnih institucija za vaspitače – i to ne samo za engleski, već za sve jezike koji se zvanično mogu učiti u školama – omogućilo formiranje ovakvog profila stručnjaka.

Treći cilj istraživanja odnosio se na kritičku analizu jezičkih i metodoloških aspekata koji su zabeleženi tokom opservacije nastave i njihovo poređenje sa odgovarajućim teorijskim načelima iznetim u prvom delu rada na osnovu kojih su istaknute najvažnije smernice za izradu predloga kurikularnog okvira za predškolski uzrast.

Opservacija nastave bila je usmerena na jezičku dimenziju, s jedne strane, a na metodološke aspekte koje zahteva vaspitno-obrazovni rad sa decom predškolskog uzrasta, s druge strane. Prethodne hipoteze navele su kandidatkinju Višacki da pretpostavi *da nastava stranog jezika u ranom uzrastu, bilo da se sprovodi prema programu ili bez njega, nije potpuno afirmativna u odnosu na savremena načela plurilingvizma i multikulturalnosti u obrazovnoj politici Evrope*, što je četvrta hipoteza i *da kvalitet i adekvatnost nastave (ludički pristup, dinamičnost nastave itd.) nisu uvek usklađeni sa savremenim tendencijama u vaspitno-obrazovnom radu sa predškolskom decom*, što je peta hipoteza.

Obe hipoteze su potvrđene. Teorijska načela vezana za jezik, koja su posmatrana u nastavi, bila su: razvoj receptivne i ekspresivne sposobnosti, usvajanje leksike, način otkrivanja značenja, čitanje i pisanje i, na kraju, uvođenje u jezike i kulture.

U čak 90% grupa aspekt razvijanja receptivne sposobnosti kod dece ocenjen je odličnom ili dobrom ocenom. S obzirom na to da je za razvoj receptivne sposobnosti važna što veća izloženost dece stranom jeziku, nešto niži rezultat koji je konstatovan po pitanju upotrebe stranog jezika u nastavi – gde je u 65% grupa utvrđeno da se ili isključivo koristi strani jezik ili se maternji ubacuje samo po potrebi – nadoknađuje se slušanjem pesama, priča, bajki i slično. Osim

toga, pokazalo se da se i otkrivanje značenja iskaza u 75% slučajeva sprovodi adekvatno, tj. na način koji od dece zahteva veći kognitivni napor čime se postiže i trajnije usvajanje.

Razvoj ekspresivne sposobnosti u 75% grupa ocenjen je takođe četvorkom ili peticom, što je opet zadovoljavajući rezultat. Na uspeh u razvoju ekspresivnosti uticalo je stimulisanje međusobne interakcije dece koje je zabeleženo u 60% grupa, kao i intenzivan rad na učenju pesmica, recitacija i naravno leksike. Ono što je takođe pozitivno jeste činjenica da se u 75% grupa učenje reči sprovodi na adekvatan način, tj. u okviru različitih aktivnosti, a ne samo ponavljanjem. Uočeno je da se u 65% grupa i na izgovoru radi u dovoljnoj meri.

Čitanje i pisanje, kao veštine na kojima se na stranom jeziku ne mora insistirati u predškolskom uzrastu, prisutne su samo u 15% grupa. Rad u tim grupama pokazao je, međutim, da se adekvatnim pristupom razvoj ovih veština može započeti već u predškolskom uzrastu.

Segment u kome nisu zabeleženi pozitivni rezultati, a koji se u evropskoj obrazovnoj politici smatra veoma važnim aspektom ranog učenja stranih jezika, jeste razvoj interkulturnog obrazovanja. Samo 35% grupa ocenjeno je najboljim ocenama, dok je u čak 15% slučajeva dodeljena najniža ocena što ukazuje na propuštanje brojnih prilika za rad na interkulturnoj dimenziji ili, pak, negativan stav prema drugim kulturama.

Teorijska načela vezana za metodologiju rada sa decom, koja su posmatrana u okviru nastave, ticala su se primene igre i igrolikih aktivnosti, zatim, aktivnosti koje uključuju pevanje, recitovanje, ples uz muziku na stranom jeziku, slušanje bajki i priča, kao i kreativni rad. Sagledani su i aspekti kao što su korišćenje didaktičkih sredstava, dinamičnost rada ili postojanje rutine. S obzirom na značaj upotrebe navedenih tehnika (igra, pevanje itd.) u radu sa decom predškolskog uzrasta, ocene stepena njihove primene ne mogu se smatrati zadovoljavajućim.

Najslabiji rezultati dobijeni su u vezi sa sprovođenjem kreativnih aktivnosti i sa čitanjem priča, inače važnim tehnikama u nastavi stranog jezika na predškolskom nivou. Zaključeno je da je ovaj rezultat povezan sa prenaplašenim školskim pristupom koji je konstatovan u 50% grupa, koji podrazumeva nedovoljnu uključenost dece u aktivnosti i njihovu previše pasivnu ulogu. Ređa primena pomenutih tehnika vezuje se i za prekratko vreme kojim nastavnice raspolažu za nastavu u pojedinim grupama, a sigurno je da se može povezati i sa konstatovanim nedostatkom stručne obučenosti za rad sa decom.

Tokom opservacije nastave zabeleženo je da nastavnice učenju leksike najčešće pristupaju na preterano školski način, tako što od dece traže da za njima ponavljaju određene reči

ili da deca na osnovu pokazanih sličica kažu kako se šta zove. U takvoj vrsti aktivnosti jezik prestaje da bude sredstvo i pretvara se u cilj, što za decu postaje besmisleno, pa samim tim i nezanimljivo. Jedini školski pristup koji se pokazao kao pozitivan je korišćenje radnih listova i svezaka, što je zabeleženo u više od polovine ispitanih grupa. Upotreba didaktičkih sredstava inače se pokazala kao jedan od aspekata koji se primenjuje u svim grupama. S druge strane, rutina koja se takođe smatra vrlo korisnom u radu sa malom decom sprovodi se u manje od 50% ispitanih grupa, što se ne može smatrati zadovoljavajućim rezultatom.

Što se tiče stava dece prema učenju stranog jezika, rezultat deluje zadovoljavajući, s obzirom na to da je 75% dece izrazilo pozitivan stav. Ipak, ako se uzme u obzir da je razvijanje pozitivnog odnosa prema učenju stranog jezika jedan od ključnih ciljeva nastave u predškolskom uzrastu, procenat od 25% dece koja imaju manje ili više negativan stav prema tome previsok je da bi se smatrao uspešnim. Takav rezultat ukazuje na potrebu unapređivanja pristupa nastavi stranog jezika u ranom uzrastu.

Svi ovi podaci, kao i problemi sa disciplinom koji su zabeleženi u 20% grupa, a koji u velikoj meri zavise od dečije motivisanosti i zainteresovanosti za aktivnosti koje se realizuju, ukazuju na značaj adekvatne obučenosti na pedagoško-metodološkom planu. S druge strane, primer grupe koja je okarakterisana kao jedna od najlošijih zbog izuzetno nepravilnog izgovora nastavnice, ali i njenog nedovoljnog znanja jezika, pokazuje koliko je važan i jezički aspekt, bez obzira na uzrast učenika.

Na osnovu svih podataka dobijenih prilikom provere četvrte i pete hipoteze doneti su zaključci na osnovu kojih su iznete smernice na kojima se zasniva predloženi kurikularni okvir za nastavu stranog jezika u predškolskom uzrastu, što je bio četvrti cilj ovog rada.

VIII OCENA NAČINA PRIKAZA I TUMAČENJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Kandidatkinja Jelena Višacki svojim doktorskim radom obuhvatila je značajnu temu istraživanja i izrade kurikuluma za nastavu stranih jezika u ranom, predškolskom uzrastu koja otvara novo poglavlje u izučavanju pojava i odnosa u oblasti. Veoma zrelo i detaljno pristupila je analizi složene materije, pokazujući odlične sposobnosti formulisanja stečenih saznanja i formiranja jasnih, naučno zasnovanih zaključaka i stavova.

IX PREDLOG:

Pohvaljujući priljeжан, kreativan i samostalan, inovatorski rad koji je doveo do rezultata koji će biti značajno uporište u daljim analizama vezanim za istraživanu oblast nastave u predškolskom uzrastu, ističući vrline kandidakinje koje su se pokazale kroz sposobnost za sintezu i analizu bogate teorijske literature, poseban, jasan naučni stil izražavanja, sa zadovoljstvom predlažemo Veću Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu da rukopis pod naslovom “KURIKULARNI OKVIR ZA NASTAVU STRANIH JEZIKA U PREDŠKOLSKOM UZRASTU U SRBIJI“ prihvati kao doktorski rad koji ispunjava sve uslove predviđene zakonom, a kandidatkinju mr Jelenu Višacki pozove na usmenu odbranu.

U Beogradu, 10. maja 2016.

Prof. dr Julijana Vučo, redovna profesorka
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Prof. dr Jelena Filipović, redovna profesorka
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Prof. dr Ana Vujović, redovna profesorka
Univerzitet u Beogradu, Učiteljski fakultet